

**ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI
TÜRKÇE A UZUN TEZİ**

"UZAM ve İNSAN"

Sözcük sayısı : 3983

Mayıs 2023

Kategori: Kategori 1

Araştırma Sorusu: Burhan Sönmez'in "İstanbul İstanbul" adlı romanında yaşanmışlıkların bireyin uzamı anlamlandırmasına etkileri nasıl anlatılmıştır?

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	1
2. Bireylerin Uzamı Anlamlandırması	3
2.1. Öğrenci Demirtay'ın uzamı anlamlandırılması	3
2.2. Doktor'un uzamı anlamlandırılması	7
2.3. Berber Kamo'nun uzamı anlamlandırılması	10
2.4. Küheylan Dayı'nın uzamı anlamlandırılması	13
3. Sonuç	15
4. Kaynakça	18

1. Giriş

Doğup büyüdüğü, içinde yaşadığı uzam ya da uzamlar kişinin yaşamında pek çok açıdan önem taşır. İçinde bulunulan uzam; bireyin yaşama bakışını, alışkanlıklarını, beklentilerini, duygusal durumunu ve dünyayı algılayışını etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle anlatmaya bağlı metinlerde uzam, önemli öğelerden biridir. Burhan Sönmez'in "İstanbul İstanbul" adlı romanında uzam; biri yerin üç kat altında, diğeri yerin üstünde olmak üzere fiziksel açıdan birbiriyle karşıtlık oluşturan iki İstanbul'dur. Bu iki İstanbul'un romanda vurgulanan başka bir karşıtlığı da sınıflar arasında görülür." *Fiziksel çevre, içinde yaşayanların geleneklerini, kültürlerini, değerlerini, yargılarını, dünya görüşlerini ileten ve etkileyen bir ortamdır ve pek çok anlamı bünyesinde barındırır. Yani yaşanan mekan ile etkileşim bireyseldir. Bu nedenle mekana yüklenen anlam/ anlamlar zamana, duruma ve kişiye göre değişmektedir.*" (1) Alıntıda görüldüğü gibi uzama yüklenen anlam bireyin yaşanmışlıklarına, yaşam algısına göre değişir. Romanda içinde bulunulan uzam aynı olsa da odak figürlerin yaşanmışlıkları uzamı anlamlandırmalarına farklılık katmaktadır.

Romanın geçtiği mekan, İstanbul'da yerin altındaki küçük bir hücredir. Romanda anlatılan zaman 12 Eylül 1980 darbesi sonrasındır. Yer altındaki hücrede sorgulanan odak figürler; sadece acılarını değil, anılarını ve hayallerini de paylaşmaktadırlar. Bu durum onlar arasında sıkı bir bağ oluşmasını sağlar. Yerin altındakiler için yerin üstündeki İstanbul; hayatta kalma nedenine, umuduna dönüşür. Onların çektikleri acıya dayanma gücü İstanbul'un güzelliklerine yeniden kavuşma düşüyle beslenir.

"İstanbul İstanbul" bir hücrede işkence gören kahramanlar aracılığıyla uzamı ve uzamsal gerçeklikleri sorgulatır. Odak figürler öncesinde tanışmıyor olsalar da acı, korku, bilinmezlik gibi olumsuz özellikleriyle öne çıkan uzam; onların birbirlerine yakınlaşmalarını sağlamaktadır.

İşkenceden dönenin çektiği acıları hafifletebilmek için ellerinden geleni yapan odak figürler, acıdan uzaklaşmalarını sağlayan hayali öykülere sığınır. Öğrenci Demirtay yoksul bir aileden gelen, daha insanca bir yaşam hayali kuran bir figürdür. Doktor, oğlunu korumak için onun yerine geçmiştir. Amacı hasta olan oğlunu bu ortamın olumsuzluklarından uzak tutmaktır. Berber Kamo, köyden Darüşşafaka'ya uzanan yalnız ve güvensiz çocukluğunun etkisinden hücrede bile kurtulamaz. Küheylan Dayı, İstanbul uzamını hiç görmemiştir ancak bütün ayrıntılarını orada yaşayanlardan daha iyi bilir. Hücrenin duvarlarının dışına çıkmak için hayali öyküleri kullanan figürler, geçmiş ve gelecekle ilgili düşüncelerini de paylaşırlar. Berber Kamo, bu hikayelere fazla katılmasa da diğer figürler için hikayeler, hücrenin dışındaki dünyadan kopmamanın bir yolu olmaktadır.

Romanda İstanbul uzamı üzerinden yansıtılan güzel-çirkin, gerçek-düş, zengin-yoksul gibi niteliklerin çoğu karşıtlıklar aracılığıyla, kutupluluk tekniğiyle ayrıntılandırılır. Bunları okuyucuya aktarırken yazarın farklı anlatım tekniklerinden yararlandığı görülmektedir. Kurgunun nasıl anlatıldığı da en az ne anlatıldığı kadar yapıtın okura ulaşmasında önem taşır. Yapıtta, uzamın bireyin duygusal durumunu nasıl değiştirdiğini yansıtmada geriye dönüş tekniğinin sıklıkla kullanıldığı görülür. Ayrıca iç monolog tekniğiyle odak figürlerin hücre içinde güvenlik nedeniyle diğerleriyle paylaşamadıkları duygu ve düşünceleri, uzamın onlar üzerindeki yıkıcı etkileri dile getirilir. Kurguda uzama ait ayrıntılı betimlemeler yoluyla içinde buldukları iki metre karelik hücreyle karşıtlık oluşturan İstanbul'un nasıl bir hayale dönüştüğü aktarılmaktadır. Hücredeki odak figürlerin diyalogları; onların içinde buldukları durum nedeniyle yaşadıkları acıya dayanma amacıyla paylaşımlarını ve anlattıkları hayali öyküleri, anılarını yansıtmaya yöneliktir. Hücredekilerin şimdiki zamanları, geçmişleri ve hayal ettikleri uzama ait duygusal değişimlerinin aktarılmasında leitmotiv tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Hücredekiler birbirlerine güç vermek adına hikayeler, efsaneler anlatarak yerin üstündeki İstanbul'la ilgili hayaller kurarak işkenceye dayanmaya, hayatta kalmaya çalışılmaktadır.

“İnsan, kendisi ile yetinemeyen tek varlıktır.” (Sönmez, 15) alıntısıyla yazar, romanda dış dünyanın birey üzerindeki etkisini vurgular. Ancak yerin üstündeki İstanbul’da yaşayanların çoğu koşturmaca ve hırs içinde İstanbul’un güzelliklerinin farkına varamazlar. Yerin altında iki metrekarelik hücrede İstanbul’u hayal edenler için orası her şeye rağmen büyüleyicidir.

Romanı tez çalışması için seçme nedenlerinden en önemlisi İstanbul’a duyduğum hayranlıktır. Ancak çoğu kişi tarafından bütün güzelliğine rağmen İstanbul’da yaşamının zorluğu çözüm bulunamayan bir gerçeklik olarak dile getirilir. Başlangıçta ikileme gibi görünen romanın adının aslında iki farklı İstanbul’u anlatıyor oluşu, bütün bu karşıtlıklara rağmen şehrin büyüleyiciliğini koruması, tez konumu belirlemede benim için yönlendirici oldu. Ayrıca romanda farklı anlatım tekniklerinin işlevsel olarak kullanılmış olması ilgimi çekti. Bu çalışmada bütün bu uzamsal karşıtlıkların odak figürlerin duygu ve düşüncelerine etkileri, bu etkilerin yansıtılma yöntemleri üzerinde durulmuş, bu yöntemler alıntılar aracılığıyla açıklanmıştır.

Romanda uzamın bireyin yaşamı algılamasındaki rolü, kurguda hem anlatıcı hem de kahraman olarak yer alan dört odak figürün bakış açısıyla ele alınacaktır. Çalışma; Öğrenci Demirtay’ın, Doktor’un, Berber Kamo’nun ve Küheylan Dayı’nın uzamı algılayışları alt başlıklarıyla oluşturulmuştur. Alt başlıklar; romandaki uzamsal gerçeklikler ve bu gerçekliklerin odak figürlere etkileri, neden ve sonuçları olay örgüsü üzerinden açıklanırken bu etkiyi yansıtma kullanılan anlatım yöntemleri de irdelenecektir.

2.Bireylerin Uzamı Anlamlandırması

2.1.Öğrenci Demirtay’ın Uzamı Anlamlandırılması

Romanda bazen “öğrenci“ bazen de “çocuk“ diye seslenen Demirtay, on sekiz yaşında bir gençtir. Hücredekilerin en küçüğüdür ancak yaşadıklarına karşı koyuşuyla onlardan geri durmayan bir duruşa sahiptir. Roman boyunca o da hikayeleriyle hücredekileri başka uzamlara taşımaya, hayali betimlemelerine mizah da katarak çektikleri acıdan uzaklaştırmaya çalışır. Odak figürün hücre uzamında yaşadıkları fiziksel ve duygusal acıyı hafifletmeye çabalarırken sık sık yoksul geçmişini de düşündüğü görülür. İstanbul'un yoksul semtlerinde geçmiş yaşamını, kent uzamında yaşanan yoksulluğu ve eşitsizliği unutmadığı; bu duruma duyduğu öfkeyi dışa vurmasa da taşımaktan vazgeçmediği söylenebilir. Uzamı algılayışında iyimserliği ve mizahi bakış açısının dışında bu öfkenin etkisinden de söz edilebilir.

Öğrenci Demirtay zaman zaman İstanbul'u bir gün felaketine yol açacak günahlarla büyüyen bir adaya benzetir. Farkındalığı gelişmiş bir genç olduğu ve yoksul yaşamın içinden geldiği için bu uzamın daha iyi koşullarda yaşanan bir kent olması için mücadele etmekten kaçınmaz. İstanbul'un belirsizlikten güç aldığını düşünür. Bu belirsizliğin toplumsal yapıdaki adaletsizliğin yarattığı büyük uçurumla beslendiğine inanır. “*Bir sokağındaki cennet ile diğer sokağındaki cehennemini yeri ansızın değiştirebilirdi.*” (Sönmez, 102) cümlesinde kullanılan karşıtlıklar aracılığıyla odak figür yer üstündeki uzamın tekinsizliğini sık sık dile getirilir.

Öğrenci Demirtay'ın geçmişle ilgili anımsadıkları daha çok kaçak olduğu zamanla ve annesiyle ilgilidir. Bu süreçte kaldığı tek odalı gecekondu İstanbul uzamındaki sınıflı toplumsal yapıyı yansıtan betimlemelerle aktarılır. “*Biz kutuplara benziyoruz, dedi büyükanne. Yoksulluğumuz hiç değişmiyor. Keşke dört mevsim gibi yer değiştirseydi zenginler ve yoksullar. Böyle bir adalet fena olmazdı.*” (Sönmez, 106) Alıntıda görüldüğü gibi uzamdaki adaletsizlik, zenginler ve yoksullar arasındaki büyük uçurum romanda Demirtay'ın bakış açısıyla ve geriye dönüş tekniği ile yansıtılır. Demirtay bu diyalogu hatırlayarak İstanbul uzamının çarpıklığını vurgular. Uzamdaki adaletsizliğin o toplumda yaşayan bireylerin duygusal durumuna yansımaları büyükannenin sözlerinde görülür.

Ayrıca Demirtay'ın annesinin onu büyütmek için yaptığı fedakarlıklar, birkaç işte çalışarak onu okutması uzamdaki emekçilerin yaşam zorluklarını yansıtır. Odak figürün daha iyi bir yaşam için bedel ödemeyi göze almasının temelinde de tanıdığı olduğu yaşanmışlıkların ya da yaşanmamışlıkların bulunduğu söylenebilir. *“Biz aynı mezara daha önce gömülenlerdik. Kentler eski kentlerin yıkıntularına, ölümler eski ölümlerin toprağına yerleşirdi. İstanbul yeraltında yaşadığımız hücrelerle soluk alıyor, biz de göçüp gitmiş insanların kokusunu taşıyorduk.”* (Sönmez, 32) Odak figürün alıntıda “biz” olarak nitelendirdikleriyle kader ortaklığı içinde oluşunu ve birlikte daha insanca bir yaşam için çabalamanın gerekliliğini roman boyunca sık sık vurguladığı görülür.

Hücreden işkenceye götürülenler döndüklerinde uzun süre kendilerine gelemezler. Diğerleri onun hayatta kalmasını sağlamak için ellerinden geleni yaparlar. Yoğun bir kan ve idrar kokusu hissedilen uzam, soğuk ve ürkütücüdür. Demirtay bu durumu *“ Acıları konuşmak yerine dışarıdaki hayatı hayal etmek daha kolaydı. Bedenimiz kapana kısıldığı için hücrede duran zaman, zihnimiz dışarı çıktığı anda işlemeye başlıyordu.”* (Sönmez, 27) alıntısıyla ifade eder. Odak figürler uzamdaki olumsuzluklara birbirlerinden aldıkları güçle dayanmaya çalışırlar. Kimi zaman içinde buldukları durumla dalga geçecek kadar kenetlenirler birbirlerine. Bu durum zaman zaman diyaloglara yansır. Demirtay'ın da sıklıkla bu diyalogların parçası olduğu görülür. *“Biraz sakinleşince çok güldük, başımıza kötü bir şey mi gelecek dedim. Kötü bir şey mi, dedi doktor. Burada başımıza kötü bir şey mi gelecek, sonra yeniden gülmeye başladık.”* (Sönmez, 95) Mizahi anlatımı da örnekleyen bu alıntı, figürlerin diyaloglar aracılığıyla umutlarını beslediklerini gösterir.

Odak figürlerin hücrede yaşadıkları fiziksel ve ruhsal acıya dayanma yollarından biri Küheylan Dayı'nın kurduğu düş dünyasına dalarak buldukları durumdan uzaklaşmaya çalışmaktır. Bu amaçla kimi zaman diyaloglarla konu değiştirilerek yaşadıkları uzamın ağırlığından kurtulmak isterler. Bu diyaloglarda sorgulamalara da yer verilir. Demirtay'ın da arada uğruna mücadele ettiklerinin

yaşadıkları acıyı umursayıp umursamadığını sorguladığı görülür. Ancak bu sorgulayışlarda pişmanlık görülmez. “*Ama merak ediyordum kentin üst tarafındakiler bizi umursamazken yer altında acı çekmemizin anlamı neydi?*” diyen Demirtay’a Doktor’un Ölümünden değil yukarıda dopdolu süren yaşamdan konuşalım. (Sönmez, 143) önerisi, yaşamda olumsuzluklara saplanıp kalmaktansa umudu besleyecek düşünceler içinde olmanın gerekliliğini gösterdiği görülür. Berber Kamo dışındaki odak figürlerden roman boyunca biri umutsuzluğa düştüğünde diğerinin ya düşlediği hikayeyle ya da söylemleriyle ona güç vermeye çalıştığı söylenebilir.

Öğrenci Demirtay hücredekilerle konuşmaktan kaçınan biri değildir. Anlattıkları hayali öykülerle ilgili düşüncelerini ve anılarını diyaloglarla yansıtan odak figür daha çok İstanbul’ la ilgili duygularını ve annesiyle ilgili düşüncelerini iç monologlarla yansıtılır. İstanbul’un kişileştirildiği bu iç monologlarda kimi zaman sınıflı toplumsal yapıya duyulan öfke de hissedilir. Odak figürün İstanbul’u “büyük günahlar işleyen kent“ olarak nitelendirişinde bu öfkenin etkisi hissedilir. Bu şehrin iki yüzü, odak figürün anlayamadığı ve isyan ettiği karşıtlıklarla doludur. “*Bir sokağındaki cennet ile diğer sokağındaki cehennemın yeri ansızın değişebilirdi.*” (Sönmez, 101-102) Alıntıda görüldüğü gibi genellikle duygularını diyaloglar aracılığıyla yansıtılan Demirtay’ın uzamdaki insan ve sisteme yönelik gerçekliklerle ilgili duygu ve düşüncelerinin iç monolog tekniğiyle aktarıldığı görülür.

Romanda uzamda yaşanan adaletsizlikler, sınıflı toplumsal yapı karşıtlıklar yoluyla aktarılır. Gökdelenlerle gece konduların karşıtlığı sınıflar arasındaki büyük uçurumu görünür kılar. Aynı şehirde yaşanan bu karşıt yaşam biçimleri eşitliğin olmadığı bir uzama vurgu yapar niteliktedir. Demirtay bu durumu “*Koca kent, yapay kürklerle bedenimizi sarıp ısıtırken aniden iteleyip istenmeyen bir cenin gibi bizi kanalizasyon deliğine fırlatabılırdı... Cennette yaşadığımızı inanır; cehennemın de ayaklarımız altında bulunduğunu düşünürdük.*” (Sönmez, 139) iç monoloğuyla dile getirir. Uzamdaki bu çelişkiler hücrede acılar içindeyken bile Demirtay’ın belleğindeki yerini korur.

Demirtay'ın İstanbul uzamındaki toplumsal düzenden duyduğu rahatsızlığı sık sık dile getirdiği görülür. “ *Cennet ve cehennem, sarıp ısıtırken aniden itelemek*“ gibi sözcüklerle uzamsal karşıtlıkları ve toplumsal düzenin güvenilmezliğini yansıttığı bu algısına bağlanabilir. Demirtay'ın İstanbul'u betimlerken “*Zengin villalara ve gökdelenlere karşı küçük gecekondu ev sahipliği yapıyordu.*” (Sönmez, 98) cümlesiyle sınıf farklılıklarını vurguladığı uzamın bir kesim için yolsulluk ve acı demekken azınlıkta kalan bir kesim için masalsi özelliklere sahip oluşunu ve duruma tepkisini tezatlar aracılığıyla vurguladığı görülür. Buradan insanca ve eşit bir yaşamın olmadığı bir uzamın onun yaşam algısını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılabilir.

Demirtay yoksulluğun içinden gelen bir figürdür. Çevresini, toplumu iyi gözleyen figür uzamdaki adaletsizliklere karşı çıkar. Üstteki İstanbul uzamını anlamlandırmasında düşünce yapısının etkisi ile alt sınıf- üst sınıf karşıtlığının etkili olduğu görülmektedir. Bu karşıtlığın vurgulanışında betimlemelerin önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Hücrede ve hücre dışındaki yaşamında boyun eymeyen duruşunun temelini yaşanmışlıkları ve gözlemleri oluşturmaktadır. Hücrede çektikleri fiziksel ve duygusal acıya rağmen iyimserliğini korumakta ancak alt sınıfla üst sınıf arasındaki adaletsizlikleri de sık sık vurgulamaktan vazgeçmemektedir.

2.2. Doktor'un Uzamı Anlamlandırılması

Doktor, romanda üst sınıfı temsil eden, hücreye getirilmeden önce Boğaz' da yaşayan bir figürdür. Onun uzamı anlamlandırışı bu nedenle toplumsal düzenin işleyişinden çok kentin kimliksizleşmesi, toplumsal yapının hızla ve olumsuzla doğru değişimiyle ilgilidir.

Oğlu genç bir adam olduğunda siyasi olayların içine girer. Bu süreçte sağlığı iyice bozulmuş olan oğlunun verem olduğunu öğrenen Doktor için karısının kaybindan sonra oğlunu da kaybetme korkusu ortaya çıkar. Oğlunu hastaneye bir hastasının kimliğiyle yatırır. Bu nedenle oğlunun yerine

onun buluşacağı kişiyle buluşmaya kendisi gider ve polis tarafından yakalanır. Hücredeki bütün işkencelere oğlunun yerine katlanması bu yüzdendir. Onun yer üstündeki İstanbul'daki yaşamı diğerlerinden farklı gerçekliklere sahiptir. Bu nedenle uzamı anlamlandırmasında farklı bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.“ *Akşamları müzik sesini açtıktan sonra masaya oturur; bardağımı doldururum. İstanbul'u seyre dalarım. Denizin iki yanındaki ışıkları peri masalındaki diyarlara benzetirim.*“ (Sönmez, 123) Doktor için uzam; hayalleri, anıları ve karısının ölmeden önce kayda aldığı şarkılarıyla anlam kazanmaktadır. Doktor için uzamın anılarıyla bütünleştiği görülmektedir.

Doktor'a göre her hikaye İstanbul'u anlatır. Ancak eski İstanbul'la yeni İstanbul aynı değildir. Zaman zaman eski kentin öldüğünü yeni kentin de bir türlü doğmadığını söyleyişi bu düşüncesinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

Doktorun polisler tarafından alındığı zaman dilimini iç monolog tekniği ile yansıtan yazar, bu teknik aracılığıyla onun insanları anlamakta ne kadar zorlandığını aktarır. Her zaman duyarlı bir yaşam sürmeye özen gösteren odak figür, insanların başkalarının acılarına kayıtsız kalışı karşısında şaşkınlık ve korku duyguları yaşar. Onun bu duyguları iç monologları aracılığıyla uzamdaki insanlar hakkındaki genel değerlendirmelerine dönüşür.“*Kaldırımda büyük bir kalabalık vardı olayı merakla izliyorlardı. Kimdim ben, bir katil, hırsız, tecavüzcü mü? Kalabalıktakiler nasıl biri olduğumu görebilmek için birbirlerini itiyorlardı... Aynı zamanda mıydım onlarla...Kentteki zaman ne hale getirmişti onları?*” (Sönmez, 51) Odak figürün uzamı anlamlandırışında kentin fiziksel görünümü kadar içinde yaşanan zaman dilimindeki değişiminin de önemli olduğu görülür.

Doktor, hücre arkadaşlarıyla kentin insanları ruhsuzlaştıran tarafını sorguladıkları, hücrede fiziksel ve ruhsal acılarla mücadele ettikleri on gün boyunca her şeye rağmen diğerlerine umut aşılama çalışır. Odak figürün bu paylaşımları diyaloglarla yansıtılırken iç ve dış uzama ilişkin duygu ve düşünceleri, oğlu ve karısıyla ilgili anıları iç monologlarla aktarılır. Zaman zaman hücre

uzamının olumsuzlukları onun da karamsarlaşmasına neden olduğu görülür. Umut etmenin ya da büyüü hikayeler anlatmanın İstanbul'un güzelliğini kurtarmaya yetmediğini düşündüğü olur ancak bu duygusal değişimler kısa sürelidir.

Romanda İstanbul'un hızla betonlaşan, kimliksizleşen bir kent oluşunun çoğunlukla Doktor aracılığıyla eleştirildiği görülür. Odak figür çocukluğunun geçtiği Laleli yokuşunun eskisi gibi olmadığını, eskiden yüzlerce yıllık geçmişe ait izlerle dolu kentin hızla betona teslim oluşu, geçmiş ve içinde bulunulan zamanı karşılaştırılarak aktarır. Bu değişimin onu hüznelendirdiği görülür. Doktor ve Küheylan Dayı sohbetlerinde İstanbul'un geçmişi ile bugününü karşılaştırırlar ve kentin güzelliğinin para hırsı içindeki kişiler tarafından nasıl yağmalandığını dile getirirler. Geriye dönüş tekniği ile verilen bu bölümlerde sahil yolunun yapımı nedeniyle Kumkapı'daki balıkçı köyünün yok edilişi, Mimar Sinan'ın eseri İlyaszade Camii'nin yerine petrol istasyonu yapılışından söz edilir. Bu bölümlerde İstanbul'un seçkin yaşam biçiminin tanığı olan Doktor'un uzamı geçmişle karşılaştırarak anlamlandırdığı gözlenir.

Roman uzamlarındaki karşıtlık sadece yer üstü ve yer altıyla sınırlı değildir. Yer üstündeki İstanbul'da da pek çok karşıtlık söz konusudur. Bu durum kentteki mimari ve yaşam biçiminin değişimi ile yansıtılır. *“Dağın yerini binalar, kırın yerini çiçekli binalar alırdı. Aşkta hiç doymayan, sürekli yeni tatlar arayan tüylü, ıslak bir hayvana dönüşürdü.”* (Sönmez, 96) alıntısında da görüldüğü gibi sadece kentin mimarisi değil, insanların duyguları da olumsuzla doğru bir değişim içindedir. Kutupluluk tekniği aracılığıyla vurgulanan bu durum Doktor'a göre saf duyguların yerini hayvani duyguların aldığı bir yaşam algısıyla açıklanabilir. Değişimin insanların isteklerini kamçıl原因 bir tarafı olduğunu dile getiren Doktor, bu durumun onların yalnız geleceğe bağlanma amacı taşımalarına neden olduğuna dikkat çeker. Sonuç olarak ruhunu sadece gelecekle sınırlayan bireyin yaşadığı uzamı da ruhsuz ve geçmişten kopuk bir duruma dönüştürdüğüne inanmaktadır.

Doktor hücredekilere tıbbi anlamda yardımcı olmaya, tüm olanaksızlıklara rağmen onların acılarını hafifletmeye çalışmaktadır. Bu nedenle düşlenen hikayelere o da katılır. Geçmişin ağır yükünden kurtulamayan Berber Kamo'ya bunun yanlışlığını anlatmaya çabalamaktadır. Öğrenci Demirtay'ı mizah unsuru kattığı sohbetlerle yaşadığı acıdan uzaklaştırmak istemektedir. Küheylan Dayı ve Doktor içinde buldukları koşullara rağmen umut etmekten vazgeçmemeye yönelik diyaloglar kurarlar. Anlatılan hikayeler, çoğunlukla duygusal anlamda içinde buldukları hücreden onları uzaklaştırabilecek içeriklere sahiptir. Bu hikayeleri anlatan kişiyle kurulan diyaloglar çoğunlukla hücrenin dışındaki dünyayla, yaşamla ve yer üstündeki İstanbul'la ilgilidir. Bu şekilde hücre uzamının keskin gerçekliğinden uzaklaşır, dışarıdaki dünyayı hem eleştirir hem de hayal ederler.

2.3. Berber Kamo'nun Uzamı Anlamlandırılması

Berber Kamo uzamı geçmişte yaşadıklarıyla anlamlandırılan bir figürdür. Pek çok olumsuzlukla çevrili bu geçmiş, odak figürde derin izler bıraktığı için içinde yaşadığı zaman dilimini de etkiler. Karısı Mahizer'in varlığı onu geçmişin ağırlığından bir dönem kısmen kurtarsa da hücrede sık sık karanlık bir kuyuya benzettiği geçmişin yüzü onu derinliğine çeker. Geçmiş onun için bulunduğu her uzama gölgesini düşüren bir gerçekliğe sahiptir.

Berber Kamo'nun uzama duyduğu öfke Karapınar köyünde başlayan yaşamına duyduğu öfkeyle beslenir. Odak figür tüm yaşamının bir yalan olduğunu söylerken de köy-kent ayrımı yapmaz. İçinde bir pınarı olmadığı halde adında pınar sözcüğüyle bu yalanın doduğu köyde başladığını, kentte de devam ettiğini “ *Köy yalan, kent de yalandı.* “ (Sönmez, 67) alıntısıyla dile getirir. Odak figürün insanın olduğu her uzamda kirlenmenin, yalanın kaçınılmaz olduğu düşüncesi, yaşamındaki olumsuzluklara bağlanabilir. Bu ruh hali kaçınılmaz olarak uzamı algılayışını da yönlendirir.

Berber Kamo hücreye atıldıktan sonra üç gün hiç konuşmaz, kimseyle iletişim kurmaz. Konuşmaya başladığında hayatında en çok önemseydiği kişi olan karısıyla tanıştığı günü anlatır. Geriye dönüş tekniği ile verilen bu bölüm onun yaşama amacı olan karısı Mahizer'i hatırlayarak çektiği işkencelerin acısından uzaklaşmaya çalıştığını düşündürür. Çünkü çocukluğu, Mahizer'i tanıyana kadarki yaşamı, unutmak istediği bir dönemdir. "*Camında Berber Kamo yazan dükkânımı açtığı ilk gün tanışmıştım karımla. Yakında okula başlayacak kardeşini saç tıraşına getirmişti. Oğlanın adını sordum sonra kendimi tanıttım... Kenarda oturup bizi izleyen karım sorum üzerine liseyi yeni bitirdiğini evde terzilik yaptığını söyledi. Bakışını benden kaçırarak duvardaki Kız Kulesi resmini, resmin altındaki fesleğeni, mavi çerçeveli aynalara, usturalara, makaslara baktı.*" (Sönmez 16) Doktor, Berber Kamo'ya karısından önceki yaşamına ait olumsuzlukları düşünerek hücredeki durumunu daha da zorlaştırmasını engellemek için geçmişin erişilemeyecek uzaklıkta olduğunu söylediğinde o; geçmişin, bugüne ve geleceğe hükmetme gücünü tanrının bile değiştiremeyeceğini dile getirerek roman boyunca sık sık hala canını yakan anıları bütün ayrıntısıyla belleğinde canlandırmaktan vazgeçemez. Bu anıların yansıtılışında ve Kamo'nun duygusal durumuna etkilerini anlamlandırmada geriye dönüş tekniğinin rolü önemlidir.

Berber Kamo, unutmak istediği çocukluğuyla ilgili anılarını hücredekilerle paylaşmaktan kaçınır. Onun geçmişiyile ilgili hissettikleri çoğunlukla iç monolog tekniği ile verilir ve geçmişle hesaplaşmaya dönüşür. Berber Kamo romanın birçok yerinde çocukluğunda ailesinden kurtulmak istediğini belirtir. İntihar eden nişanlısından hamile kalan annesi; ailesi ve çevresi tarafından dışlanmayı göze alarak onu dünyaya getirmiştir. Odak figürün annesi, çocukken onu kuyunun ağzından almaya çalışırken düşerek ölür. Bu olayın ardından Darüşşafaka' ya giden yetimlere katılmasının onda yarattığı travma, onun uzamı anlamlandırışını yönlendirir. Köy uzamındaki olumsuzluklar, çevresi tarafından evlilik dışı bir çocuk olarak dünyaya gelişinin yarattığı baskı, annesini kaybedişi ve bütünüyle yabancı olduğu yeni bir uzama uyum zorluğu odak figürün yaşama bakışını gölgeler. Hücre de bu anlamda bulunduğu diğer uzamlar gibi geçmişle anlam kazanır. Bu

yüzden bu uzama yaklaşımı diğer figürlere göre daha tepkisizdir. Odak figür için zaten kuyuya benzeyen yaşamı hücreden çok aydınlık değildir.

Odak figürün çocukluğuyla ilişkilendirdiği sözcük kuyudur. Bu nedenle “kuyu” sözcüğünün romanda leitmotive olarak kullanıldığı ve onun duygusal durumunu yansıttığı söylenebilir. *"Fiziksel çevre, içinde yaşayanların geleneklerini, kültürlerini, değerlerini, yargılarını, dünya görüşlerini ileten ve etkileyen bir ortamdır ve pek çok anlamı bünyesinde barındırır. Yani yaşanan mekan ile etkileşim bireyseldir. Bu nedenle mekana yüklenen anlam/ anlamlar zamana, duruma ve kişiye göre değişmektedir."* (Solak, 76) Odak figürün çocukluktan kaynaklanan acılarını ve bu acıların onda bıraktığı izlerin derinliklerinin bu sözcükle anlatıldığı söylenebilir. Uzam olarak darlığı, sıkışmışlığı yansıtan bu sözcük onun duygusal durumunu da açıklar. Aradan geçen onca zamana karşın Berber Kamo, o kuyudan çıkmayı hala başaramamıştır. Kamo; romanda derinliğini ve korkusunu her zaman hissettiği bu kuyu yüzünden boşluğa bakan, acıyı küçümseyen, çokça susan biri olarak nitelendirilir. Kuyudan söz ederken mutlaka çocukluğuna da değinen odak figür saatlerce gözünü dikip kuyuyu seyrettiğini dile getirir. *"Yalnız olduğum zamanlar kuyunun ağzına uzanarak aşağıdaki karanlığa bakardım. Günün bittiğini fark etmez, kuyunun dışında bir dünya bulunduğunu anımsamazdım. Karanlık dinginlikti, kutsaldı...Karanlığın içinden ciğerime hava çekerken başımı iyice eğer, kuyunun dibine dalmayı hayal ederdim. Annemden, babamdan ve çocukluğumdan kurtulmak isterdim."* (Sönmez, 17) iç monoloğunda yansıtıldığı gibi Berber Kamo, iç uzamda ya da dış uzamda her zaman kurtulmak istediği ancak bir türlü başaramadığı geçmişin yükü altında ezilmekte ve İstanbul uzamını bu derin, karanlık kuyudan izlemektedir.

Berber Kamo romanda diğer figürlerle en az iletişim kuran karakterdir. Bu içe dönüklüğü, işkenceye, acıya tepkisizliği; onun yaşamı algılayışının yaşadığı uzamdan çok geçmişiyile ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Bu nedenle odak figürün köy uzamında yaşadığı olumsuzluklardan ve kimsesizliğinin etkisinden kurtulamadığı, bu etkinin hücre uzamındaki acının bile önüne geçecek güçte olduğu söylenebilir. Odak figürün bu yüzden uzamı algılayışı geçmişiyile sınırlıdır.

2.4. Küheylan Dayı'nın Uzamı Anlamlandırması

Küheylan Dayı, İstanbul'u babasının anlattığı ayrıntılı betimlemelerle tanıyan bir figürdür. Daha önce hiç görmediği bu uzamla kurduğu bağ babasının anlattıklarıyla oluşmuştur. İstanbul, babasının anlattığı hikayeler aracılığıyla ihtişamına hayran olduğu kent olmanın dışında “babasının İstanbul'u” olarak onun için ayrıca bir anlam taşır. Bu nedenle onun uzama anlam yükleyişi diğerlerinden farklıdır.

Küheylan Dayı askeri karargahta işkence gördükten sonra kendisini İstanbul'a götürürlerse onlara bütün bildiklerini anlatacağını söyler. Bulduğu hücreye getirilme nedeni bu anlamadır. Gerçekte bir şey anlatmayacak ama işkencede ölecekse de “babasının İstanbul” unda ölecektir. “*Acı çekeceksem İstanbul'da çekmeli, öleceksem İstanbul'da ölmeliyim.*” (Sönmez, 88) diyecek kadar hiç gitmediği uzamla bağ kuran odak figür bu nedenle hücrede sürekli yerin üstündeki İstanbul'u düşler. Kurduğu hayallerin iplerini aklının elinde tutmaya dikkat eden odak figürün özellikle doktorla diyalogları kentteki değişimin, doğadan uzaklaşmanın, bunun insan üzerine etkilerinin yansıtılmasına yöneliktir. Kentin tekrar kimliğini bulması, babasının anlattığı ihtişamına kavuşması isteği Doktor'la ikisinin sık sık paylaştıkları bir konudur. “*İnsan kendisiyle yetinmeyen tek varlıktır doktor. Kuş sadece kuştur çoğalır ve uçar. Ağaç sadece yeşillenir ve meyve verir. İnsan başkadır hayal etmeyi öğrenmiştir. Var olanla yetinmez... Toprağı beton, suyu kan, dolunayı mekan yapmak için uğraşır her şeyi değiştirir.*” (Sönmez, 43) Küheylan Dayı çoğu zaman diyalogları aracılığıyla uzam üzerinden insanlığı sorgular ve sorguladır. Bu sorgulayışlarda kent geleceğiyle ilgili diğerlerinden daha çok

umut taşıdığı söylenebilir. Eleştirmekten, uzamın olumsuzluklarından şikayetçi olmaktan çok onu değiştirebileceklerini düşündürür.

Küheylan Dayı'nın köyde geçen çocukluk anıları, onun İstanbul'a duyduğu sevginin nedenini anlaşılır kılar. Babası İstanbul'dan köye döndüğünde onlara İstanbul'u o kadar etkileyici anlatır ki Küheylan Dayı bu uzama ait pek çok ayrıntıyı orada yaşayanlardan daha iyi bilir. Küheylan Dayı'nın babasıyla ilgili anıları geriye dönüş tekniği aracılığıyla dile getirilirken köyde İstanbul hayranlığının temelini atılışı da yansıtılır. *“Babam parmaklarını bir sihirbaz gibi kıpırdattı, avuçlarından çıkan hamile kadını ve peri gölgesini duvara yansıtarak avcuların hikayesini ağır ağır canlandırdı... Babamın beni de sarı ışıklı İstanbul'a götürmesini hayal ettim.”* (Sönmez, 78) alıntısında görüldüğü gibi Küheylan Dayı, sık sık İstanbul'u babasının anlattıkları aracılığıyla tanıdığını ve sevdiğini dile getirmektedir. İstanbul uzamı, odak figürün belleğinde babasıyla ve onun burayla ilgili gözlemleriyle anlam kazanmaktadır.

Romanda Küheylan Dayı'nın doğup büyüdüğü köy uzamı, sık sık kent uzamıyla karşılaştırılarak yansıtılır. Berber Kamo'nun yalan olarak nitelendirdiği köyü odak figür *“insanın insana yettiği”* bir uzam olarak görür. Kentteki insanların böylesine dip dibeyken birbirlerine böylesine yabancı ve uzak oluşunu anlamakta zorlanır. *“Köyde can sıkıntısının ne olduğunu bilmezdik.”* (Sönmez, 77) diyerek açıkladığı bu durum, İstanbul'a duyduğu hayranlığa rağmen insanların kent uzamındaki içe dönük yaşam biçimlerine bir eleştiridir. Yine de odak figürün kentlilerin bencil, içe dönük yaşamlarını eleştirirken diğer figürler kadar öfkeli olmadığı görülür. Uzamı anlamlandırışında da köy yaşamından taşıdığı iyimser, umutlu bakış açısını kaybetmemektedir.

Romanın ilk cümlesi olan *“Aslında uzun hikaye ama ben kısa anlatacağım.”* cümlesi romanda pek çok kez tekrarlanır. Küheylan Dayı bu cümleyi en çok tekrarlayan figürdür. Hayali

hikayelerindeki bütün ayrıntıları hücreye beş duyu aracılığıyla taşıyan odak figür; eni bir, boyu iki metre olan hücreye umut içeren düşler taşırken bu cümleyi sık sık tekrarlar. Aslında kısa anlatmamasına rağmen bu cümleyi tekrarlayarak başladığı hikayeleriyle hücre uzamındaki acıyı, korkuyu unutturmaya çalıştığı söylenebilir.

Küheylan Dayı yaşam karşısında güçlü bir duruşa sahiptir. Bu yaşam algısı onun uzamı anlamlandırışına da yansır. Sığınmak değil, mücadele etmek ister. Ona bu mücadele gücünü veren hayalini kurduğu İstanbul uzamındaki dinginikten çok uzamın olumsuzluklarına rağmen orada olma isteğinden vazgeçmemektir. “ *Herkes kendi balinasını açık denizlerde, Küheylan Dayı ise İstanbul denizinde arardı. Bunda sarhoş edici bir tat, karşı konulmaz bir çağrı bulurdu. Sığınacak ada istemezdi. Haritasından adaları silmişti. Ya denizleri fethetmeli ya da dalgalara gömülmeliydi.*” (Sönmez, 71) Küheylan Dayı mücadelecilik kişilik özelliği ile sadece uzamı seçmez, alıntıdan da anlaşılacağı gibi onun için uzam bir yaşam biçimidir.

Küheylan Dayı için İstanbul, içinde olma hayaliyle yaşadığı bir uzamdır, babasıyla ortak bağıdır. Orada yaşayamayacaksa en azından orada ölmeyi isteyecek kadar tutkuyla bağlı olduğu bu uzam, onu hücrenin olumsuzluklarından uzaklaştırma gücüne sahiptir. Küheylan Dayı'nın uzamı anlamlandırışında bu hayranlık ve babasıyla İstanbul arasında kurduğu bağı belirleyicidir. Odak figür sadece İstanbul'u değil, acı çektiği hücre uzamını da bu anlamla dayanılır kılmaktadır. Romanda Küheylan Dayı'nın uzama ilişkin duygularının yansıtılışında geriye dönüş tekniği, iç monolog, diyalog ve ayrıntılı betimlemelerden yararlandığı görülür.

3. Sonuç

Herkesin içinde bulunduğu uzamı anlamlandırışı kendine göredir. Bu anlamlandırışta geçmişte yaşananlar, içinde bulunulan zamanın gerçeklikleri ve gelecekte beklenenler de etkilidir. Burhan Sönmez'in “ İstanbul İstanbul” romanı, uzamı anlamlandırışları bu beklentilerle biçimlenen

dört karakter üzerinden kurgulanmaktadır. Farklı zamanlarda hücreden alınarak işkenceye götürülen odak figürler yaralar ve acılar içinde yine aynı uzama, hücreye, getirilmektedir. Her ne kadar roman hücre uzamı içinde geçiyor olsa da geriye dönüşler ve hayali öyküler roman uzamını hücre dışına da taşımaktadır. Bu geriye dönüşler, odak figürleri hücreye gelmeden önceki yaşamlarına ve uzamsal gerçekliklerini neden-sonuç bağlamında anlaşılır kılmaktadır. Ayrıntılı betimlemelerle yansıtılan uzamlara odak figürlerin yüklediği anlamlar, yaşanmışlıklarıyla farklılaşmaktadır.

Öğrenci Demirtay yoksul bir yaşamdan gelse de gelecekle ilgili umutsuzluğa kapılmayan, her şeye rağmen insanca bir yaşam için mücadeleden vazgeçmeyen biridir. Onun uzamı anlamlandırışı bu nedenle daha çok sınıflar arasındaki karşıtlıklar üzerinden olur. Hep İstanbul'da yaşamış olsa da kentin birbiriyle zıtlık oluşturan yaşam biçimlerinin tanıdığı olmuş, yoksulluğun uç boyutlarda yaşandığı gecekondularla karşıtlık içindeki varıl apartmanlara biraz da içerleyerek bakmıştır. Öfkelidir ancak bu öfkesi umutsuzluğa düşmesine neden olacak keskinlikte değildir. Hayali öyküler anlatırken içindeki iyimserliği ve yaşanacak güzel günlere inancını hücredekilere taşımaya çalışır.

Doktor, karısını kaybettikten sonra onun emaneti olan oğlu için yaşama bağlanmış bir figürdür. Hastaneye yatırdığı oğlunun yerine bir buluşmaya gittiği için yakalanmıştır. Onun uzamı değerlendirilmesinde de geçmişin önemli bir payı olduğu söylenebilir. Doktor, sürekli eski İstanbul ile yeni İstanbul'u karşılaştırır. Bu karşılaştırmalar sadece bozulan mimari, kaybolan doğal güzelliklerle sınırlı kalmaz. İnsanlardaki olumsuzluğa yönelik değişim, duyarsızlık, yabancılaşma, yalnızlık da sık sık eleştirdiklerindedir. Doktor ve Öğrenci Demirtay, İstanbul uzamını ve bu uzamdaki olumlu olumsuz ayrıntıları yansıtan figürlerdir.

Berber Kamo ve Küheylan Dayı geçmişleriyle Anadolu ve köy gerçeğini de yapıta taşımaktadır. Onların köydeki yaşamları birbirine çok benzemesine de farklı uzamlardaki yaşanmışlıklarının etkisiyle hücreyi ve İstanbul'u anlamlandırır. Berber Kamo, doğduğu ve

çocukluğunun bir bölümünün geçtiği bu köyde karanlık bir kuyuya dönen yaşamıyla hesaplaşmasını hücre uzamında da sürdürür. Karısının onu terk etmiş olması, odak figürün hücreyi yolun sonu olarak görmesine hatta bunu istemesine yol açmaktadır. O; hücre ve öncesinde parçası olduğu tüm uzamları kafasına kazınmış kuyu karanlığında anlamlandırır.

Küheylan Dayı için hücre ve köy uzamı vardır. İçinde yaşayanlardan daha iyi bildiği yer üstündeki İstanbul'u daha önce hiç görmemiş, babasından dinledikleriyle ölecekse orada ölmeyi dileyen kadar hayran olmuştur. Bu nedenle yerin altında da olsa İstanbul'da olduğunu bilmek onun hücre uzamını anlamlandırışında belirleyicidir.

“İstanbul İstanbul” romanında hücre ve İstanbul ortak uzamdır. İstanbul'la kurdukları duygusal bağ birbirinden farklı nedenlere bağlı olsa da kentin artık iyice yozlaşmış, kirlenmiş, acımasızlaşmış, betonlaşmış, kimliksizleşmiş olduğu noktada birleşirler. Bir tek Küheylan Dayı, hayallerindeki İstanbul'a inancını hiçbir zaman kaybetmez. Yaşadıkları onca acıya ve bilinmezliğe rağmen odak figürlerin İstanbul uzamı için kaygılanmaları, öfkelenmelerini aracılığıyla yazar İstanbul gerçeğini sorgulatmaktadır. Geriye dönüş tekniğiyle yaşanmışlıkları da yansıtılan odak figürler kentle yüzleşmeyi ve herkesin uzamı kendi yaşamsal gerçekliğiyle anlamlandırıldığını göstermektedir. Romanın sonunda Küheylan Dayı, hayalinde Doktor'un Boğaz'daki evinde toplandıklarını canlandırır. Bununla yazar, her şeye rağmen insandan ve kentten umudu kesmemeyi okura aktarmaktadır.

4. Kaynakça

- Bachelard Gaston. 1986, Mekanın Poetikası, Çecirmen Aykut Derman, Kesit Yayınları, İstanbul
- Çetiřli, İsmail (2004). Metin Tahlillerine Giriş 2. Ankara: Akçağ Yayınları
- Solak, Sevcan, Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi
- Sönmez Burhan, 2015, İstanbul İstanbul, İletişim Yayınları